

1

2

Conrad Gesner - rojstvo sodobne ornitologije

// Petra Vrh Vrezec, Al Vrezec

1: Conrad Gesner (1516–1565) – pionir sodobne ornitologije in »Google 16. stoletja« portret: Tobias Stimmer (1564)

2: Danes je vračanje k skoraj 500 let starim Gesnerjevim zapisom izjemno pomembno v razkrivanju pozabljenih dejstev. Eno takih je opis tedaj v Evropi še vedno gnezdečih klavzarjev (*Geronticus eremita*). foto: Miha Podlogar

3: *Historiae Animalium* (Zgodovina živali) je prvo moderno zoološko delo, ki je zgradilo most med starodavno, antično in sodobno znanostjo.

Čeprav so zametki ornitologije kot vede o pticah in njihovem življenju nastali že v antiki, zlasti v delih starogrških in rimskih mislecev, kot sta bila Aristotel in Plinij Starejši, se je sistematično raziskovanje ptic začelo šele ob koncu srednjega veka. Sprva zgolj kot kratki zapisi o pticah ali kot obsežne zbirke ptic, ki so jih ustvarili nekateri naravoslovno navdahnjeni vladarji, kot je bil denimo sveterimski cesar Friderik II. v 13. stoletju. Temelji sodobnih zooloških ved in med njimi tudi ornitologije pa so nastali v 16. stoletju z velikanom tedanje biološke znanosti, švicarskim naravoslovcem Conradom Gesnerjem (1516–1565). Znan je bil predvsem kot botanik, zdravnik in klasični jezikoslovec, a z izjemno pomembnim delom *Historiae Animalium* (Zgodovina živali) se je zapisal v zgodovino tudi kot pionir sodobne ornitologije. Knjiga namreč šteje kot prvo moderno zoološko delo, ki je zgradilo most med starodavno, antično in sodobno znanostjo.

O njegovem življenju

Ko je revni Conradov oče spoznal, kako nadarjenega sina ima, ga je poslal živet k stricu, ki je vzgajal zdravilne rastline. Pri fantu je stric prebudil ljubezen do literature in ga uvedel v svet rastlin in njihovih zdravilnih učinkovin, kar je imelo velik vpliv na njegovo zanimanje za naravo. V šoli je z znanjem in pridnostjo tako navdušil svoje učitelje, da so mu nekateri celo finančno pomagali pri nadaljnjem šolanju na univerzah v Strassburgu in Bourgesu med letoma 1532 in 1533. Prijatelji so mu omogočili tudi študij v Baslu (1536) in nato še na akademiji v Lausannu (1537), kjer se je tri leta učil grščino. Po študiju je odšel na znano medicinsko univerzo v Montpellier in pridobil doktorat znanosti (1541). Medicinsko prakso je opravljal v Zürichu in tu tudi postal predavatelj Aristotelovega zdravilstva na Univerzi Caro-

linum (predhodnica Univerze v Zürichu). Po letu 1554 je postal mestni zdravnik v Zürichu in to delo opravljal do konca svojega življenja.

Historiae Animalium – pionirsko zoološko delo

Gesnerjevo največje zoološko delo *Historiae Animalium* je enciklopedija živali na 4.500 straneh. Izšlo je v Zürichu med letoma 1551 in 1558 v štirih zvezkih: *Štirinožci* (večinoma sesalci in tudi nekateri plazilci), *Dvoživke*, *Ptice* in *Ribe*. Peti zvezek *Kače* je bil objavljen šele po njegovi smrti.

V *Historiae Animalium* je Gesner združil znanje vseh predhodnih stoletij. Njegovi viri so bili tako Aristotelova in Plinijeva dela kot Stara zaveza, folklor in srednjeveške basni, dodal pa je tudi svoja natančna opažanja in opise mnogih živali. Čeprav je v *Historiae Animalium* skušal ločiti opažena dejstva od mitov in ljudskih bajk, je v knjigo vključil tudi veliko izmišljenih živali, kot sta samorog in zmaj, ali pa med pticami feniks in stimfalijska ljudožerska ptica. Tako je ustvaril nov, celosten opis kraljestva živali. Knjiga je bila v nasprotju s številnimi deli njegovega časa ilustrirana, in sicer z ročno barvanimi lesorezi osebnih opažanj Gesnerja in njegovih sodobnikov. Uvedba slik kot načina znanstvenega izražanja je bil eden njegovih največjih prispevkov znanosti.

Veličastno Gesnerjevo delo je imelo velik vpliv na pisce prihajajočih stoletij. Zaradi natančnih slik in opisov je bila *Historiae Animalium* ključna referenca za vse pisce, zlasti v 17. in 18. stoletju, kot so bili na primer Ray, Willughby in Linne. Delo je bilo celo večkrat ponatisnjeno in izdano tako v latinščini kot nemščini. Okoli 200 let je bil nemški

prevod Gesnerjeve knjige o živalih na polica skoraj slehernega gospodinjstva. Kasneje, v 19. in 20. stoletju, se je ob skokovitem porastu raziskav in nakopičenega znanja o živalih in pticah Gesnerjevo delo nekako izgubilo. Gesnerjeve modrosti so se prenašale brez dejanskega vpogleda v samo delo, napake so se s tem povečevale. Zaradi tega je danes vračanje k skoraj 500 let starim Gesnerjevim zapisom izjemno pomembno v razkrivanju pozabljenih dejstev. Eno takih je opis tedaj v Evropi še vedno gnezdečih klavžarjev (*Geronticus eremita*), ki so v tistem času iz Evrope že izginjali, a so gnezdili po Gesnerju še po Istri, zlasti v okolici Pule. Kasneje evropskih klavžarjev ni opisoval nihče več, Gesnerjev zapis pa je postal ključni in edini vir za avstrijski projekt vračanja te ptice na evropska tla.

O pticah

Ptiči, tretji zvezek *Historiae Animalium*, je izšel leta 1555, zgolj pet let po znamenitem Trubarjevem *Abecedniku*. To dejstvo je pomenljivo predvsem zato, ker je Gesner v svojem sicer latinskem delu zbral tudi veliko poimenovanih vrst v več evropskih jezikih in celo širše. Med njimi tudi v slovenščini oziroma ilirščini, ki je bila mešanica »sloveno-hrvaščine«. Imena ptic, kot so golob, kos, vrana, orel, gos, vrabec itd., imajo torej svoj izvor že več kot petsto let daleč v zgodovini.

Gesner je v delu opisal 217 ptic, pri čemer je vsako upodobil tudi na lesorezu. V besedilu se je dotaknil njihovega zunanjšega videza, anatomije, razširjenosti, navad, mitologije in literature. Ti opisi so nam pomagali, da danes razumemo življenje nekaterih ptic, ki so svoje navade glede na človeka in njegovo delovanje spreminjale. Tako so bile sive vrane (*Corvus cornix*) in krokarji (*Corvus corax*) v Gesnerjevih časih običajne prebivalke mest, skupaj s črnimi škarniki (*Milvus migrans*) in egiptovskimi jastrebi (*Neophron percnopterus*). Vrnitev teh ptic v mesta in njihovo sobivanje z ljudmi zato glede na Gesnerjeve zapise ne bi smelo biti nič nenavadnega, le po 500 letih se bo treba tega spet nekako navaditi.

Vsekakor si je Gesner zaslužil ime velikana 16. stoletja, saj je zaznal potrebo ljudi po knjigi o pticah. Če so knjige o pticah danes samoumevne, pa je bila to revolucionarna iznajdba v času, ko smo ljudje odkrivali še neznane celine, se bali turških vpadov, za premagovanje nekaj 100 kilometrov potrebovali več dni, sporočilo oddaljenemu kolegu pa je le-tega doseglo v nekaj mesecih.

Gesner se je za naravo zanimal vse življenje. Na svojih potovanjih je zbiral primerke in opazoval živali. Vsega dela seveda ni zmožal sam, zato je ohranjal stike z vodilnimi naravoslovci po vsej Evropi. Ti mu niso pošiljali le svojih idej, pač pa tudi rastline, živali in kamnine. Opazovalni pristop je bil za renesančne učenjake nekaj novega, kajti do tega časa so se pri svojih raziskavah večinoma popolnoma zanašali na klasične pisce, zlasti Aristotela in Plinija.

Večino časa je Gesner verjetno preživel v svoji knjižnici. V *Historiae Animalium* je citiral več kot 80 grških in 175 latinskih avtorjev kot tudi dela nemških, francoskih in italijanskih piscev. Poskušal je osnovati knjižnico vseh do tedaj objavljenih knjig. Zato se je povezal z Vatikanško knjižnico, tiskarnami in knjigarnami. S sestavljanjem take knjižnice je Gesner pripravil zbirko podatkov stoletij še preden smo se tega dela lotili z računalniki. Sodobna pisateljica Ana Pavord je Gesnerja orisala kot »iskalni stroj v eni osebi, Google 16. stoletja, ki je imel to prednost, da je informacijam dodal še kritično oceno.«

4: Knjiga *Historiae Animalium* je bila v nasprotju s številnimi deli tega časa ilustrirana, in sicer z ročno barvanimi lesorezi osebnih opažanj Gesnerja in njegovih sodobnikov. Uvedba slik kot načina znanstvenega izražanja je bil eden Gesnerjevih največjih prispevkov nanosti. Na sliki je barvni lesorez pelikana, verjetno kodrastega (*Pelecanus crispus*) iz tretjega zvezka knjige *Ptiči*.

Viri:

- BIRKHEAD, T. (2008): The Wisdom of Birds. – Bloomsbury Publishing, London.
- GESNER, C. (1555): *Historiae Animalium*, Liber III. – Tigvri apvd Christoph, Froschovervm.
- VREZEC, A., DENAC, D. & TOME, D. (2009): Krokar *Corvus corax* na ozemlju Slovenije in bližnje okolice: analiza pojavljanja od pleistocena do danes ter odnos človeka do vrste. – *Scopolia* 66: 1-63.
- WALTERS, M. (2003): A Concise History Of Ornithology. – Christopher Helm, London.